

Idealistinio realizmo ugdymo paradigma

(minint akad. prof. S. Šalkauskio gimimo 115-ąsias metines)

Vytautas Šernas

Vytauto Didžiojo universitetas

Idealistinis realizmas ir ugdymas – nauja ugdymo filosofijos srovė, kurios pagrindėjas yra S. Šalkauskis. Straipsnyje atskleidžiama idealistinio realizmo paradigma: sąvokos, bruožai, metodai. Ši paradigma pagrindžia naują XXI a. ugdymo informacinį dvasinį modelį, kaip S. Šalkauskio ugdymo pilnatvės principo rezultatą.

Sintetinės ugdymo filosofijos aktualumas

Prof. S. Šalkauskis sukūrė originalią pedagogikos sistemą, filosofinę pedagogiką sintetinės ugdymo filosofijos pagrindu. Jos centre Rytų ir Vakarų, mokyklos ir tautos integruotas visiškasis individo ugdymas. Prieš sintetinę ugdymo filosofiją nublanksta įvairios empirizmo, racionalizmo, pozityvizmo ugdymo filosofinės srovės, iš dalies ir psichologinė „susiliejančio ugdymo idėja“ (G. I. Brown, 1990; R. Assagioli, 1965, 1989 ir kt.). Straipsnio aktualumas – šios S. Šalkauskio ugdymo paradigmos pagrindimas.

Straipsnio tikslas – nūdienos ugdymo filosofijos, filosofinės pedagogikos, visuomenės auklėjimo, tautos dvasingumo ugdymo kontekste atskleisti kai kuriuos idealistinio realizmo ugdymo propaguojamus paradigmos vietiškojo ugdymo aspektus, parametrus.

Tyrimo objektas – S. Šalkauskio pilnutinio ugdymo sistema dabarties ir ateities Lie-

tuvos švietimo vizijos bei idealistinio realizmo paradigmos požiūriais.

Tyrimo metodai – įvairių ugdymo filosofijos srovių analizė, refleksijos, loginių išvadų, dialektinio, empirinių tyrimų ir kt. metodai.

Straipsnis polemishis, nes nagrinėjami aktualūs Lietuvai, jos švietimui, tolesnei mokyklų reformos eigai klausimai. Nuomonių skirtumai neišvengiami.

Idealistinis realizmas ir ugdymas

Egzistuoja dvi ugdymo filosofų pripažintos klasikinės srovės, paradigmos: idealizmas ir ugdymas, realizmas ir ugdymas (žr. B. Bitinas, 2000. P. 131–150; N. Nodding, 1995; H. A. Ozmon ir kt., 1996). Prof. S. Šalkauskio ugdymo filosofija sujungia ugdymo idealizmą ir realizmą. A. Maceina taip apibūdina šią naują ugdymo filosofijos srovę: „Platonas ir Solovjovas yra filosofai idealistai. Prof. Šalkauskis, derindamas savo mintyje abi šitas filosofines sroves, neatitrūko nuo realios bū-

ties, kaip Platonas. Bet jis nepaneigė nė aukštesnio idėjų pasaulio, kaip Aristotelis. Platoniškųjų pirmavaizdžių šv. Augustino prasmė koncepcija prof. Šalkauskio filosofijoje yra labai gyva. Bet, iš kitos pusės, realybės pajautimas ir josios vertinimas čia taip pat nėra sunykęs. Prof. Šalkauskio filosofijos pagrindinė mintis yra ta, kad „**realybė stengiasi pakilti ligi savo pirmavaizdžio ir su juo sutapti**“. Šiuo atžvilgiu prof. Šalkauskio filosofija yra **idealistinis realizmas**“ (S. Šalkauskis, 1998. P. 9). Toliau A. Maceina nurodo: „Jaunieji katalikai turėtų būti pirmutiniai, kurie prof. Šalkauskio integralinį sintetizmą suprastų, išpopuliarintų ir tęstų savo darbuose toliau.“ (S. Šalkauskis, 1998. P. 33) Integralinį sintetizmą ir sudaro idealistinis realizmas.

Neskubėkime neigti prof. S. Šalkauskio idealistinio realizmo paradigmos, kaip naujos ugdymo filosofijos srovės, turinčios gilią ugdymo filosofijos istorines šaknis. Pasamprotaukime.

1. Egzistuoja įvairios idealizmo (klasikinis Platono idealizmas, religinis idealizmas, šiuolaikinis idealizmas) ir realizmo (klasikinis Aristotelio realizmas, religinis realizmas, racionalusis, materialistinis realizmas ir pan.) srovės. Kaip dvi atskiros ugdymo filosofinės kryptys jos formavosi XIX–XX amžiais. Išvada: idealizmo ir realizmo ugdymo paradigmos nebuvo per šimtmečius vientisos, vieningos. Atskirų idealistinių ar realistinių ugdymo filosofinių šakų neretai buvo skirtingi ugdymo tikslai, turinys, metodai, sistemos, pedagogų nuostatos ir pan.

2. Nerealistinio ugdymo filosofas Baconas (1561–1662) pagrindė indukcinį pažinimo metodą, kaip teigiama (H. A. Ozmon ir kt., 1996. P. 70–72), o Sokratas (469–399 pr. Kr.), nukėlęs filosofiją nuo dangaus ant žemės (Ci-

ceronas), praktiškai pagrindęs indukcinį pažinimo metodą (elektinis metodas, majevka). Sokratas tol griaudavo savo pašnekovo tariamą žinojimą, kol susidarydavo padėtis be išeities (aporija), pokalbio pervartos taškas – vaisingasis momentas. Rezultatas – tiesa, suformuluota paties pašnekovo. Sokrato siekis buvo pašnekovo sielos harmonija, jos tobulinimas, vedantis individą į palaimą (eudaimonia). Sokratas priskiriamas idealistinei ugdymo kryptčiai (H. A. Ozmon ir kt., 1996. P. 17–18).

3. Idealistinio požiūrio į ugdymą komentatoriai teigia, kad Platonas „vienintele tikra būtimi laiko idėja“ (H. A. Ozmon ir kt., 1996. P. 17), „materija pati savaime negali egzistuoti, ji yra amžinų, nekintančių idėjų išsikūnijimas“ (B. Bitinas, 2000. P. 133). Tačiau, pagal Platoną, idėjos yra tikrovės provaizdžiai, pagal kurias formuojasi regimojo pasaulio įvaizdžiai, sąvokos. Pažinimo pasaulis prasideda materijos pasaulyje, įtraukiant smegenis, liežuvį, gestus ir t. t., o baigiasi idėjų pasaulyje objektyvios tiesos suradimu. Vienas iš įrodymų – Platono pateikta „Olos alegorija“. Pats gyvenimas yra šešėlių ir iliuzijų pasaulis, kurį būtina pažinti. Platonas skiria dvi pažinimo sritis: 1) regimųjų daiktų pasaulį (šešėliai, atspindžiai, kurie suvokiami netiesiogiai, ir regimi daiktai, būtybės, suvokiamos tiesiogiai) ir 2) tik protu pasiekiamas pasaulis: a) nuo regimo prie dvasinio pažinimo; b) idėjų pasaulis, suvokiamas grynuoju protu, kuriam nebereikia jokių stebinių. Mes matome saulę, tačiau dėka jos matomi kiti daiktai, užtikrinamas gimimas, augimas, maistas (idėjų pasaulis). Pažinti idėjų pasaulį žmogus pajėgus su dialektikos, dialogo pagalba (plačiau žr. P. Kunzmann, F. P. Burkard, F. Wiedmann, 1999. P. 38–41). Deja, Platono filosofija neretai suvulgarinama, traktuojama vien kaip įgimtų idėjų pasaulis.

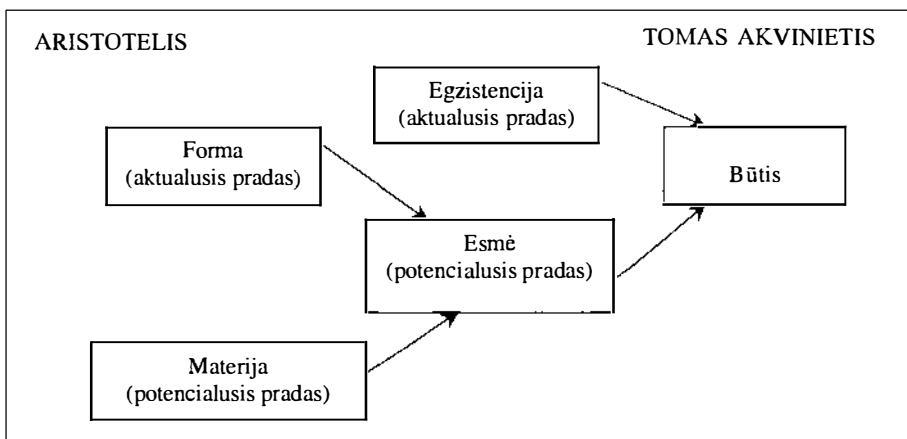
4. Svarbiausios realizmo doktrinos yra: „1) realiai egzistuoja pasaulis, kuris nėra žmogaus sukurtas ar sukonstruotas, 2) šią objektyviąją realybę žmogaus protu galima pažinti, 3) žiniomis apie šią realybę žmogus remiasi savo veikloje.“ (B. Bitinas, 2000. P. 138) Panašiai teigia ir kt. (A. C. Ornstein, D. U. Levine, 1989; N. Noddings, 1995. P. 23–40 ir kt.). Tačiau teigiama, kad „realizmas pripažįsta objektyviai egzistuojančias ne tik materialinę, bet ir dvasinę tikrovę, tai yra realizmo samprata apima ir tas filosofines kryptis, kurios dar vadinamos objektyviumu idealizmu“ (B. Bitinas, 2000. P. 138). Ir kaip įrodymą B. Bitinas pateikia Tomo Akviniečio sampratą pagal Aristotelį (1 pav.).

Materija realiai egzistuoja, tikrovė nepriklauso nuo idėjų. Tačiau žmogus, pedagoginio proceso metu pažindamas tikrovę: materialinę ar dvasinę, išsiaiškina tos tikrovės dėsnius ir ypatybes. Su proto, sąmonės pagalba žmogus pakyla virš realios tikrovės, pradeda ją valdyti, keisti. Iš pasakyto išplaukia prielaida, leidžianti pripažinti prof. S. Šalkauskio idealistinio realizmo paradigmą. Deja, ji nebuvo S. Šalkauskio detaliau atskleista.

Idealistinio realizmo paradigmos modelis

Didžiuliai ugdymo filosofijos, filosofinės pedagogikos tikslai ir uždaviniai. Pagal S. Šalkauskį, lietuvių tautos misija – Rytų ir Vakarų kultūrų sintezė. Sintetiniam tautos ugdymui reikia sintetinės filosofijos, sintetinio pasaulėvaizdžio, idealistinio realizmo paradigmos, jungiančios dvasingą idealistinę ir realistinę filosofines sroves, Rytų ir Vakarų kultūras. Ši sintezė – tai sąlyga išlikti Lietuvai tarp didžiųjų tautų neprarandant savęs, savo tautinės savimonės, jos identiteto.

Idealizmo, kaip krypties, tikslas – ugdyti kūrybingą asmenybę, kultūrinio palikimo dalyvę ir kultūros tęsėją. Realizmo, kaip ugdymo filosofijos, tikslas – įtvirtinti žmoguje socialinius, kultūrinius, gamybinius ir kt. veiklos pradus. Ir idealizmas, ir realizmas orientuoja individą į absoliučias ir amžinas vertybes, grindžiamas objektyviais dėsniais, giluminėmis, vidinėmis ir išorinėmis doros, intelekto, kritinio mąstymo vertybėmis, pasaulinės kultūros didžiosiomis dvasinėmis, humanitarinėmis, gamtos ir visuomenės mokslų didžiosiomis idėjo-

1 pav. Tomistinė būties samprata (B. Bitinas, 2000. P. 143–144)

mis, dvasinės ir materialinės (metafizika) ugdymo esamybės visuma, sintetinė filosofija.

Pagrindiniai idealistinio realizmo uždaviniai:

- ne vien išmokti, bet tapti aktyviais kultūros, civilizacijos nešėjais, aktyviais visuomenės kaitos vykdytojais (*learning by doing* – mokytiis veikiant – Dewey);

- mokytis samprotaujant (*learning by solving* – Dewey), savo praktikos ir žinių vienvės pagrindu. Mokykla palengva turi tapti visuomenės kaitos aikštele;

- gamtos mokslai kartu su filosofine pedagogika glaudžiai sieja materialųjį ir dvasinį pasaulį, pažinimą su išgyvenimais, emocijomis, dvasingumu, psichologine (refleksiniai judesiai, pagrindiniai judesiai, suvokimo, vaizduotės ir fizinės galios, sudėtingi judesiai, nekalbinis bendradarbiavimas ir pan.) veikla;

- „susiliejančio ugdymo idėja“ (G. I. Brown, 1990; R. Assagioli, 1965; 1989) (lot. *confluent* – tekantis kartu: *fluere* – judėti), kai pedagoginio proceso metu visos individo pastan-

gos (pažintinės, emocinės, intelektualinės, fizinės, psichomotorinės, dvasinės) nukreipiamos vieno tikslo link. Pastangos derinamos su individo patirtimi.

Tik tas pedagogas, kuris geba įdiegti mokiniams/studentams pasitikėjimą savimi siekiant ne laikinos, bet amžinos, ne vien sau, bet ir kitiems naudos, kuris humanistinę pedagogiką sieja su filosofine idealistinio realizmo pedagogika, – yra pasiekęs pedagoginio meistriškumo viršūnes. Meistriškumas – tai integruotas ugdymas, o ne vien metodai, nors ir naujoviški.

Pagrindinės idealistinio realizmo sąvokos, specialūs terminai: metafizika (tikroji šios filosofinės krypties prigimtis), epistemologija, aksiologija ir logika (mąstymo prigimtis). Šie terminai turi skirtingas reikšmes idealistams, realistams ir pragmatistams (1 lentelė).

Pakomentuosime detaliau šias sąvokas iš idealistinio realizmo pozicijų.

1 lentelė. *Idealizmo, realizmo ir pragmatizmo specialiujų terminų reikšmės*

<i>Filosofinė kryptis Terminai</i>	<i>Idealizmas</i>	<i>Realizmas</i>	<i>Pragmatizmas</i>
Metafizika	Idėjų, dvasios, proto pasaulio. Nematerialioji, dvasinga, protinga. Santykiai. energija, kultūra	Realioji (materialioji ir dvasinga) objektyvi realybė, turinti savo dėsnius	Individo patirties rezultatas. Jis nuolat kinta
Epistemologija	Pažinimas yra latentinių idėjų atgaivinimas, prisiminimas, Sokrato indukcinis pažinimo metodas, dialektika	Pojūčiai, sąvokos, jutiminis suvokimas ir mąstymas	Sąveika su aplinka, patirtimi, veikla, sprendimais (tyrimas moksliniais metodais)
Aksiologija	Vertybės absoliučios ir amžinos (tiesa, grožis, gėris)	Vertybės absoliučios ir amžinos, grindžiamos objektyviais dėsniais	Vertybės asmeniškos, priklausančios nuo vietos, laiko ir aplinkos
Ugdymo turinys, <i>curriculum</i>	Dalykai: filosofija, teologija, matematika ir kt. Pagrindas – kultūros, mokslo ir meno, didžiosios idėjos, didžiosios knygos ir kt. vertybės	Dalykai: humanitariniai, gamtos mokslų dalykai, informatika ir kt.	Problemų sprendimas. Veiklos mokymas ugdytinių patirties pagrindu
Atstovai	Sokratas, Platonas, šv. Augustinas, I. Kantas, R. Descartes, J. Herbertas, G. Hegelis	Aristotelis, F. Baconas, T. Akvinitis, J. A. Komenskis, A. N. Whiteheadas, B. Russellas	F. Baconas, J. Locke'as, J. J. Rousseau, A. Comte, W. Jamesas, J. Dewey, Ch. Peirce'as

Metafizika ir epistemologija. Idealistinio realizmo atstovui tikrai egzistuoja materialinė ir dvasinė esamybė. Ši esamybė gali būti pažinta žmogaus protu (objektyvi arba subjektyvi, vidinė, dvasinė). G. Hėgelio žodžiais: „Viskas, kas protinga, yra tikra; viskas, kas tikra, yra protinga“ (I. Kunzmann ir kt., 1999. P. 155). „Protinga visa tai, kas padeda įgyvendinti epochos idėjas“ (G. Hėgelis). Žmonės gali pažinti šiuos objektus per savo pojūčius ir jų priežastis, abstraktų mąstymą, dėka minčių, idėjų, pasaulio harmonijos, dėsningumą, individo sąmonės arba pasąmonės brandos. Iš pasakymo išplaukia trys pažinimo sritys: 1) regimųjų daiktų pasaulis (atspindžiai ir patys daiktai), materija ar jos formos, neretai veikiančios materijos priežastys; 2) tik protu pasiekiamas pasaulis: nuo regimojo, apčiuopiamojo prie dvasinio pažinimo (abstrakcijos, idėjų pasaulis, intuicija); 3) idėjų pasaulis, suvokiamas grynuoju sveiku protu. Pavyzdžiui,

filosofas Henris Bergsonas (1859–1941) veikalė „Kūrybinė evoliucija“ kalba apie visų objektų turimą **élan vital** (gyvybės impulsą), arba vitališkumo principą, kuris kreipia šiuos objektus į tikslą (žr. H. A. Ozmon ir kt., 1996. P. 63). Élan vital išsišakoja į tris gyvybės formas: augalų, gyvūnų (instinktai) ir žmogaus – intelektą, persmelkiančius šią materiją.

Aksiologija. Idealistinio realizmo pažinimo sąvokos, sąlygos, pojūčių, mąstymo, individo išpuoselėto idėjų pasaulio, gamtos ir vidiųjų žmogaus pažinimo dėsningumą, materialinių ir dvasinių jo vertybių, kurių dauguma yra amžinos, kitos, priklausančios nuo laiko, vietos ir aplinkybių, individo dorovinių ir veiklos (intelektinės, kalbinės, darbinės ir kt.) vertybių orientacijų. Pavyzdžiui, humanizuotas ugdymas siekia susieti žmogaus vidinį, emocinį ugdymą su kultūra, civilizacija (aplinka, psichofiziologine realybe), individo veikla: motorine, fizine, socialine, intelektine, gamybine

2 lentelė. **Idealistinio ir realistinio ugdymo tipiškiesni bruožai**

<i>Idealistinio ugdymo bruožai:</i>	<i>Realistinio ugdymo bruožai:</i>
• ne tik proto lavinimas, bet ir skatinimas domėtis reikšmingais dalykais	• idėjos randamos tiriant materijos pasaulį (tyrinėjant gamtą galima peržengti materiją)
• charakterio (pareigos, ištikimybės) ugdymas	• pabrėžiamas jausminis materialusis pasaulis
• charakteris – auklėjimo tikslas	• materialaus pasaulio tvarkos stebėjimas (dėsniai)
• svarbus savęs pažinimas	
• pabrėžiamas tiesos ieškojimas, svarbu ne tiesa, o jos ieškojimas	• idėjų teisingumą įrodyti patyrimu
• tinkamas ugdymas siejamas su didžiausia vertybe, individo idėja, o ne materija	• nepatvirtintos idėjos – tik hipotezės
• dėmesys bendrumui, o ne smulkmenoms	• ugdymo tikslas – savisauga (Spenceris), gamtos kontrolė, globa
• svarbus dalies ir visumos ryšys	• pažanga priklauso nuo gamtos pažinimo ir valdymo
• iš visuotinio sąryšio išryškėja individo prasmė	• visada reikalingos faktinės žinios, svarbu įsiminti faktus
• ugdymas padeda žmogui jaustis bendro proto dalimi	• svarbu išmanyti žinių klasifikavimo būdus
	• akcentuojama drausmė
• svarbu – saviraiška	• išmokstame per realų pasaulį, kuriame gyvename
• „aš“ – idealistinio ugdymo centras	
• vertinamas holistinis mokymas	• ugdymo pagrindą sudaro būtiniausi dalykai ir praktika
• vertinama kūryba	
• vertinami humanitariniai dalykai	• mokytojas sistemiskai išdėsto medžiaga
• vertinamas dvasingumas, kaip energija individo gyvenimo misijai įgyvendinti	

ir pan., bei šių veiklos formų psichomechanizmais sąmonės ir pasąmonės lygmenimis. Visa tai ne vien material, bet ir metamateriali esamybė (santykiai, mąstymas, jausmai ir kt.), jos vertybės: realios ir dvasinės, teigiamos ar neigiamos. Nematomų apraiškų – fenomenų mumyse kaita dabar ir socializmo metais vyko ir vyksta pagal Sokratą: „Noriu vieno, darau ką kita. Noriu gero, o darau bloga.“ Tokių ugdymo vertybių ar blogybių ugdymo procese daug. Neretai užuot tobulėtume, išsigims-tame (nusikaltimai, korupcija, abejingumas kitų kančioms, vargui). Ypač ima vyrauti blogy-bės, jei įsiviešpatauja realistinis ugdymas, tech-nokratizmas, autokratizmas ir pan. Kita ver-tus, įsivyrąja blogis, kai ugdymas atplėšiamas nuo individo patirties, naudingo visuomenei darbo, t. y. ugdymas tampa vien žodiniu, be konkrečios kūrybos, praktinės, gyvenimui bū-tinos veiklos. Palyginkite: idealistinio ir realis-tinio bei idealistinio realizmo šiuos tipiškescnius ugdymo bruožus. Ar būtų tikslinga kai kurių bruožų (2 lentelė) atsisakyti.

3 lentelė. Naudingi idealizmo ir realizmo ugdymo deriniai:

- Pasaulis yra holistinis; jame idėja ir materija sudaro nedalomą visumą.
- Gamybai reikalinga kūryba.
- Humanistinė ir technologinė mąstysena.
- Trijų pažinimo lygių – racionalaus, emocinio ir dvasinio vienovė.
- Savęs pažinimas ir aplinkos pažinimas.
- Gebėjimas ne tik pažinti smulkmenas, bet ir jas apibendrinti.
- Gamtamokslinių, techninių mokslų ir humanitarinių dalykų derinimas (integracija, atrandant tarpda-lykinius ryšius, santykius, dėsningumus).
- Pragmatinė ir dvasinė orientacija.

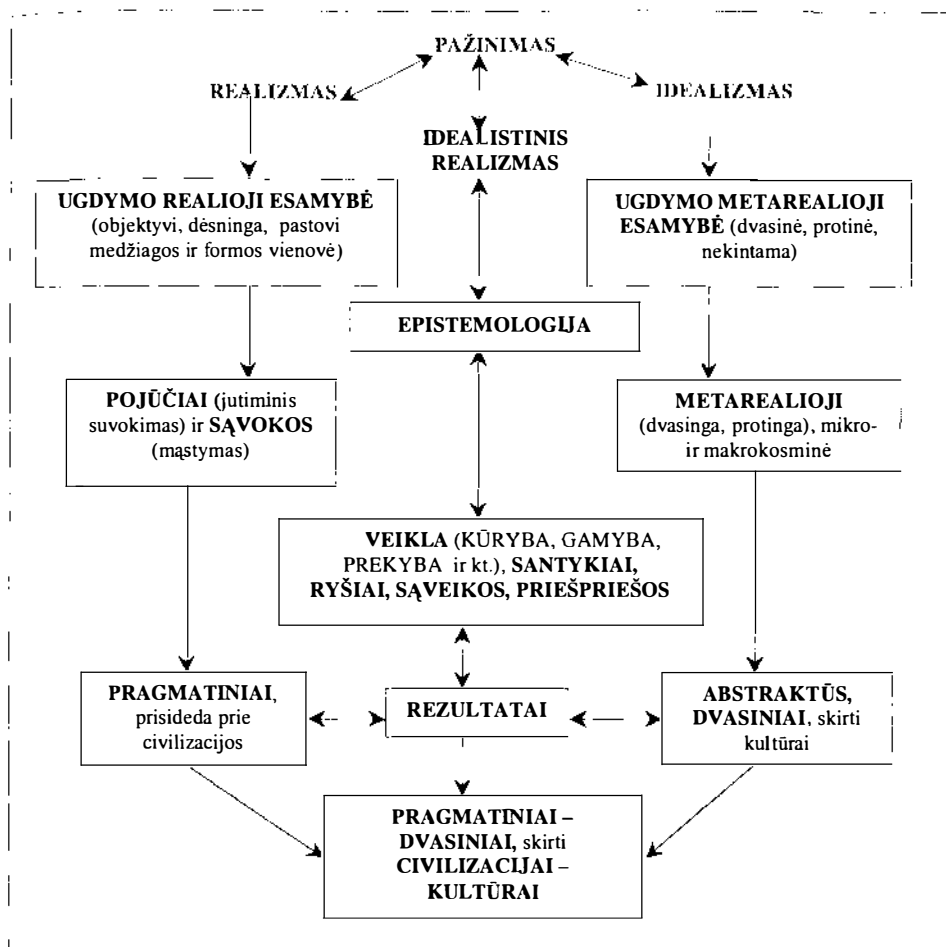
Išplėskite šį (3 lentelė) idealizmo ir realizmo naudingų derinių sąrašą.

Filosofinių idealizmo, realizmo ir idea-listinio realizmo srovių sąryšingumas. Pa-bandysime apibendrinti kai kurias mintis apie idealistinį realizmą (žr. 4 lentelę).

Pateiktas 4 lentelės modelis akivaizdžiai ro-do idealistinio realizmo ugdant efektyvumą, in-divido, besivadovaujančio šia filosofine sro-ve, veiklos, santykių ir sąveikų rezultatų pranašumą, lyginant juos su realizmu ir idea-lizmu ugdant.

Pagal JUNESCO XX a. duomenis, egzis-tuoja trys ugdymo paradigmos, kurios apima tris ugdymo modelius. Pagrindiniai šių mode-lių veiksniai yra šie: a) kas yra ugdymo cen-tras: dalykas, visuomenė, pedagogas ar vai-kas; b) koks ugdytinio vaidmuo: išmokti gaunamas žinias; vykdyti pedagogo autokrato reikalavimus; iš vidaus būti aktyviam, beieš-kančiam tiesos, sprendimų ir pan.; c) kokie vyrauja pedagoginiai santykiai pedagoginiame procese; d) kokia technologija būdinga peda-goginiam procesui (7 lentelė).

Pagrindiniai trečio modelio veiksniai yra: 1) laikas, 2) studentas studijuoja nebūdamas universitete, o su interneto pagalba, 3) išlai-dos, 4) grupė tampa mokymosi centru, 5) in-formacija. Pats studentas susiranda informa-ciją pagal reikalą, temą, kurią jis analizuoja, sintezuoja, siekdamas pritaikyti šią informaci-ją savo tolesnei veiklai, 6) interneto dėka ug-dytiniui atsiveria globali žinių rinka (pasiūla), 7) tarp mokslo įstaigų prasideda varžytuvės, bendradarbiavimas (*Competition, Collabora-tion, Assessment*), 8) formuojami profesiniai ir kt. gebėjimai, padedantys adaptuotis, ben-drauti, bendradarbiauti, 9) egzaminas – ne ži-nių, o veiklos gebėjimų tikrinimas. Žinių reikš-mė egzamino metu sumažės, padidės išsilavinimo: pradinio, vidurinio, techninio, uni-

4 pav. Pilnutinės asmenybės tapsmo modelis pagal idealistinį realizmą

5 lentelė. Ugdymo tikslai. Pamąstykite, kurie iš šių tikslų yra aktualūs diegiant idealistinio realizmo idėjas?

Idealizmas	Realizmas
1. Protinti, nes proto viršenybė visur (ugdyti mąstymą)	1. Pažinti realų pasaulį, jo dėsningumus
2. Smalsumo amžinoms tiesoms ugdymas	2. Tikrinti materialaus pasaulio idėjų teisingumą
3. Tikrų idėjų (tiesos, Dievo ir kt.) paieškos	3. Siekti pažinimo pakopiškumo (žinojimas, supratimas, taikymas, analizė, sintezė, veikla, vertinimas)
4. Ugdytinių charakterio ugdymas	4. Psichomotorinių judesių tobulinimas (refleksiniai, sudėtingi, pagrindiniai, paprasti) judesiai
5. Doro žmogaus ugdymas	5. Pažinimo sisteminimas
6. Visokeriopa individo saviraiškos plėtra	6. Dalykų ir jų žinių integravimas

6 lentelė. Ugdymo metodai. Pamąstykite, kurie iš jų aktualūs idealistinio realizmo srovei?

<i>Idealizmas</i>	<i>Realizmas</i>
1. DIALEKTIKA, siekiant matyti visumą (indukcija), atsijoti smulkmenas	1. STEBĖJIMAS (jutiminis, abstraktus, loginis, emocinis)
2. KONTEMPLIACIJA (lot. <i>contemplatio</i> – išsiūrėjimas, susikaupimas) – susimastymas (su intuicijos pagalba)	2. APIBENDRINIMŲ METODAS
3. DIDŽIŲJŲ KNYGŲ, KLASIKOS KŪRINIŲ apie universalias idėjas analizė, siejant jas su nūdiena	3. DISKUSIJOS
4. PASKAITŲ METODAS, siekiant rasti tiesą	4. TYRIMO DEMONSTRAVIMAS
5. PROJEKTŲ SUDARYMAS, papildoma individo veikla remiantis įvairiais informacijos šaltiniais	5. POKALBIS
6. SAVIUGDOS METODAS, veikimas pagal savo stilių, mokymasis pagal savus metodus	6. DIAGNOZAVIMAS
7. PAIEŠKA BŪDŲ, kaip su idėjų pagalba keisti per pamokas patį gyvenimą	7. PASKAITŲ METODAS, siekiant sukaupti medžiagą šia tema
	8. ŽAIDIMAI, siekiant išvengti nuobodžių pamokų
	9. SISTEMINIMO METODAS
	10. EKSPERIMENTAS
	11. ANALIZĖ
	12. SINTEZĖ
	13. PROJEKTŲ METODAS

7 lentelė. Švietimo pokyčiai žengiant į XXI amžių (World Conference, 1998)

<i>Modeliai</i>	<i>Ugdymo centre</i>	<i>Ugdytinių vaidmuo</i>	<i>Pedagoginiai santykiai</i>	<i>Pedagoginio proceso technologija</i>
I. Tradiciniai	a) Dalykas b) Pedagogas	Igyti žinių Vykdėti reikalavimus	Autokratiniai Autokratiniai	Lenta, kabinetai, kodoskopas ir dirbtinės, kt. vaizdinės priemonės
II. Informacinis	Studentas / mokinys	Aktyvus	Demokratiniai, vyrauja dėstytojo iniciatyva	Lenta, kabinetai, kodoskopas, personaliniai kompiuteriai
III. Žinių sistemos, visuma (<i>knowledge</i>)	Grupė	Adaptuotis prie studijų, gyvenimo reikalavimų	Demokratiniai, vyrauja studentų iniciatyva	Lenta, kabinetai, kodoskopas, personaliniai kompiuteriai, internetas (<i>network</i>), nuotolinis valdymas
IV. Informacinis sisteminis, kultūros, dvasingumo modelis	Brandus kūrybai individas ir grupė. Demokratinė visuomenė kaip fonas individo saviraiškai	Kūrybinė savarankišku studijų veidnamoji funkcija. Jos siekis – kurti gerovę, kultūrą, civilizaciją, siekti dvasingumo, demokratijos mokykloje, visuomenėje	Demokratiniai: dėstytojai tik studijų vedliai, praeities, dabarties ir ateities strategai, specialistai, rytdienos šaukliai	Lenta, kabinetai, kodoskopas, personalinis kompiuteris. Internetas (<i>network</i>). Nuotolinis valdymas. Civilizacijos, kultūros laimėjimai, vedantys individą į ateitį

versitetinio ir kt. reikšmė, 10) tęstinis ugdymas kaip pagrindinė rinkos ekonomikos, konkurencijos sąlyga.

7 lentelėje pateiktas ir ketvirtas modelis (mano – V. Š.), kurio paskirtis – kurti civilizuotą, kultūringą dvasingą visuomenę, nes informa-

cinė visuomenė neišvengiamai gimdo technokratus, prisitaikėlius, bedvsius atlikėjus, vertėvas, mafijozus, korupcionierius ir pan. Norint to išvengti XXI a. pagrindiniu švietimo modeliu turėtų tapti informacinis, sisteminis, glaudžiai susietas su kultūra, dvasingumu

(V. Šernas, 1999. P. 54–57). Šio XXI a. modelio filosofinė esmė – idealistinis realizmas, kaip ugdymo filosofinė srovė su savo idėjomis, nuostatais, metodais. Kitaip žmonija neišgyvens, nes žemėje įsiviešpatautų laukinės, žvėrių pasaulio nuostatos.

Vienas iš svarbiausių ketvirto modelio komponentų, derinančių informacinę, sistemine ir kultūrinę, dvasinę individo, kaip studijų pagrindinio veikėjo, saviorganizaciją, yra jo motyvuotumas (*self-directed*), t. y. integruota savišvieta kaip vientisas studijų, pedagoginis procesas, pagrįstas realizmu (žr. 8 lentelę). Šio individo studijų pagrindiniai tikslai: 1) išmokti mokytis, studijuoti, 2) tiksliai operuoti žiniomis (analizė, sintezė, apibendrinimas) projektuojant savarankiškas studijas, 3) mokytis studijų, pedagoginio proceso metu mokytis konkrečios veiklos, įgyti žinių ir naujos patirties, 4) paieška pažinimo procese savarankiš-

kos išraiškos formų, 5) išmokti savarankiškai vertinti savo aktyvią pažintinę veiklą, 6) pagal individualų pažinimo proceso stilių susikurti savarankiškų studijų, mokymosi metodų sistemą.

Detalizuoti studijų saviorganizacijos (*self-directed*) viziją sąlygiškai, schemiškai būtų galima taip (8 lentelė).

Pagrindiniai idealistinio realizmo ugdymo klausimai

1. Ugdymas (S. Šalkauskio terminas) turi būti pilnutinis (9 lentelė). Tai: realinis, intelektinis, mokslinis, dorinis, fizinis, dvasinis, religinis, pilietinis, tautinis, kultūrinis, techninis, vidinių ir išorinių gebėjimų ugdymas, ekologinis, emocinis, susitramdymo, darbštumo, sąžiningumo, pareiškimo, šeiminkiško; ugdymas šeimai, visuomenei, tautai; tautos,

8 lentelė. *Kelias į savarankišką veiklą pagal idealistinio realizmo paradigmą*

<i>Individualios saviorganizacijos sąlygos</i>	<i>Išorinės saviorganizacijos sąlygos</i>
Metapažinimas (refleksyvus situacijos suvokimas remiantis patirtimi)	Dalykinis, kryptingas veiklos situacijos suvokimas (išorės poveikio išdava)
Individuali naujos informacijos interpretacija	Naujos informacijos grupinė analizė, sintezė, apibendrinimas
Vidinis individo aktyvumas	Išorinis individo aktyvumas su dėstytojo, grupės pagalba
Individas apmasto, sistemina pažinimo duomenis	Pažinimo sisteminimas su kitų pagalba
Individas projektuoja savo veiklą	Pedagogas, grupė projektuoja individo ir savo veiklą
Palanki vidinė individo konkrečios veiklos nuostata	Palanki individo nuostata veikti (išoriniai veiksniai)
Gilinimasis į veiklos išraiškos vidinius niuansus	Gilinimasis į išorinius veiklos išraiškos aspektus
Vidinė veiklos sėkmė nuostata	Išorinis poveikis individo veiklos sėkmei
Sėkminga individo savarankiška veikla	Sėkminga individo veikla išorinių veiksnių dėka
Individo išgyventas sėkmės džiaugsmas	Kolektyvinis išgyventas konkretaus individo veiklos sėkmės džiaugsmas
Naujos patirties suvokimas ir įprasminimas	Grupė, pedagogas suvokia individo patirties esmę ir stengiasi patys ją asimiliuoti
Kritinis savo veiklos apibendrinimas	Kolektyvinis kritinis individo veiklos apibendrinimas
Individo veiklos savikorekcija	Kolektyvinė individo veiklos korekcija
Konkretus individo pažinimas, veikla tampa jo savastimi	Sąlyginis priartėjimas prie pažinimo, veiklos savasties jausmo
Įkvėpimas tolesnei veiklai	Ryžtas imtis konkrečios veiklos be deramo vidinio įkvėpimo, pasitikėjimo veiklos sėkme

valstybės, visuomenės ugdytojų ugdymas ir pan. Kokia pagrindinė ugdymo ypatybė – jo kryptingumas pagal visuomenės, tautos, Bažnyčios, žmonijos poreikius?

2. Kas yra pažinimas (vien žinios, ėmyba); ėmyba ir jungyba su individualia patirtimi, analize, apibendrinimu; ėmyba, jungyba ir reiškysta, veikla kartu paėmus?

3. Koks pažinimo pagrindinis tikslas (suvoikimas, supratimas; praktiškas naujų žinių ir patirties bei savo veiklos projektavimas; veiklos sėkmės pajautimas, malonios sėkmės metu išgyventos emocijos; savo veiklos kritinis vertinimas, koregavimas, perėjimas į kūrybinę reiškystos stadiją ir pan.)?

4. Koks idealusis ugdymo modelis (sistema, principai, metodai, būdai, priemonės ir kt.)?

5. Ar yra filosofinių srovių, kurioms būdinga idealizmo ir realizmo atskirų idėjų darma?

6. Pakomentuokite S. Šalkauskio pilnutinio ugdymo sistemą idealizmo ir realizmo ugdymo idėjų sandūros požiūriais (9 lentelė).

Pilnutinis ugdymas

Pilnutinis ugdymas apima tris ugdymo sritis: religiją, kultūrą ir prigimtį. Remiantis juo reikia atsizvelgti į tris principus: **pilnatvės** (lavinamos visos žmogaus galios: protas, valia,

9 lentelė. *Pilnutinio ugdymo sistema (S. Šalkauskis, 1991. P. 286–287)*

Statinės gyvenimo lytis	Dinaminės gyvenimo lytis	Bendrosios ugdymo vertybės	Ugdosios gėrybės ir vertybės arba ugdymo tikslai			Ugdymo uždaviniai	Vienašališkos pedagoginės srovės
			Teorinis ruožas	Praktinis ruožas	Estetinis ruožas		
Bažnyčia	Religija	Dvasios klestėjimas	7	8	9	Religinis auklėjimas	Pedagoginis religizmas (pietizmas)
			Teologinė pasaulėžiūra Religinis supratimas	Religinė bendruomenė Religinis solidarumas	Religinis kultas Religinis kūrybiškumas		
Civilizacija	Kultūra	Sielos pajėgų išvystymas	4	5	6	Kultūrinimas (4) protinis lavinimas (5) dorinis auklėjimas (6) estetinis lavinimas	Pedagoginis humanizmas (klasicizmas)
			Mokslas Protinis išsilavinimas	Dorovė Dorinis išsiauklėjimas	Estetinis Estetinis išsilavinimas		
Gamta	Prigimtis	Kūno nusiuteikimas aukštesniesiems gyvenimo tikslams	1	2	3	Fizinis auklėjimas	Pedagoginis natūralizmas (realizmas)
			Kūno sveikata Tikslus jauslių ir jauslių funkcionavimas	Fizinė galimybė Kūno paslankumas paklusti valios reikalavimams	Kūno grožis Nusiteikimas savaimingai kūrybai		
Pedagoginis materializmas	Pedagoginis formalizmas		Pedagoginis intelektualizmas, racionalizmas	Pedagoginis voluntarizmas, aktyvizmas	Pedagoginis estetizmas, sentimentalizmas	a) individualinis auklėjimas b) visuomeninis auklėjimas c) tautinis auklėjimas d) tarptautinis auklėjimas	a) pedagoginis individualizmas b) pedagoginis socializmas c) pedagoginis racionalizmas d) kosmopolitizmas

jausmai – rengiama visoms gyvenimo sritims: prigimčiai, kultūrai, Bažnyčiai, tautai (pagal Vydūną: ugdomas sau, tautai, žmonijai); **dar-nos** (proporcingumo, ugdant individo gebėjimus įvairiose srityse); **priklausomybės** (žemesnės galios paklūsta aukštesnėms). Taigi pilnutinis ugdymas:

- žmogų augina ir auklėja,
- perteikia gyvenimo gėrybes, formuoja vertybių sistemą,
- tobulina gebėjimus,
- įtraukia į visuomenės gyvenimą ir kūrybinę, darbinę veiklą,
- apima gamtinę, kultūrinę ir religinę sritis,
- apima intelektualines, moralines ir estetines bei fizines galias, jų ugdymą,
- individą padaro asmenybe, visuomenės ir žmonijos nariu,
- suteikia individui globojamąjį, lavinamąjį ir auklėjamąjį veikimą.
- jungia humanizmo (jausmų ugdymo) pedagogiką su protinimo didaktika,
- sieja racionalųjį loginį, emocionalųjį – meninį ir dvasinį – intuityvųjį (filosofinis, etnis, religinis) pažinimą.

„Pilnutinis ugdymas, teigia S. Šalkauskis, yra idealas, kurio galima siekti, bet kurio niekad negalima tobulai realizuoti ugdomuoju veiksmu“ (P. 281–282), nes nuo pilnutinio ugdymo normos nukrypstama tiek teorijoje, tiek praktikoje. Nukrypimus nuo normos lemia, pasak S. Šalkauskio, vienašališkos pedagoginės srovės, tokios kaip: pedagoginis materializmas, pedagoginis formalizmas, pedagoginis solidarizmas (siekią „įjungti jaunąją kartą į visuomeninį, tautinį, valstybinį gyvenimą), pedagoginis natūralizmas, pedagoginis realizmas, pedagoginis humanizmas, pedagoginis klasicizmas, pedagoginis intelektualizmas, pedagoginis racionalizmas, pedagoginis voliuntariz-

mas, pedagoginis aktyvizmas, pedagoginis estetizmas, pedagoginis sentimentalizmas, pedagoginis pietizmas, arba religizmas, pedagoginis individualizmas, pedagoginis kolektyvizmas, pedagoginis nacionalizmas, pedagoginis internacionalizmas ir kosmopolitizmas (1991. P. 282–283). Visos šios pedagoginės srovės, kryptys susipynusios. Tačiau Lietuvai, jeigu ji nori iškilti į nacijos rangą, „reikalingas pilnas ugdymas“, nes kitaip „daugelis mūsų jaunųjų jėgų dėl įvairių priežasčių palieka neišugdytos ir tuo jos žūsta be naudos mūsų tautai ir kultūrai“ (Mokykla ir gyvenimas. 1939. Nr. 7–8. P. 219–221). Taigi „ugdymas yra pasaulėžiūros, sąlygojamos ir savo turiniu, ir savo tikslais, ir savo linkme, ir savo protu“ (1992. P. 9). Viena iš pagrindinių aristoteliškojo ugdomojo veikimo priežasčių – pedagoginė teleologija (gr. *telos* – tikslas; *logos* – mokslas), kurios ugdymo sąvokų hierarchijos viršūnėje: **bendrasis ugdymo idealas**, siekiantis sujungti prigimties ir civilizacijos (**realistinis idealas**), kultūros ir žmoniškumo (**humanistinis idealas**), religijos ir dvasingumo (**idealistinis, pietistinis idealas**). Bendrasis ugdymo idealas (realistinis, humanistinis, idealusis, pietistinis) glaudžiai siejasi su tautiniu, patriotiniu, nacionaliniu idealais, sudarydamas darnią visumą – pilnutinį ugdymo idealą kaip pasaulėžiūros pagrindą. Ugdymo tikslus formuoja ugdymo filosofija – idealistinis realizmas. Realizuoti bendrąjį ugdymo idealą padeda filosofinė pedagogika, pedagogikos sistema, kurios kerstiniai akmenys:

- **filosofija**, pasak S. Šalkauskio, kaip pažinimo pagrindų (pažinimo mokslai: gnoseologija, logika), pasaulio pagrindų (teorinė filosofija: ontologija, kosmologija ir kt.) ir gyvenimo pagrindų (praktinė filosofija) visuma;

- **psichologija**, pasak S. Šalkauskio, pasaulio pagrindų mokslas. Pedagogikai aktualios bendroji, eksperimentinė, vaiko ir jaunuolio bei pedagoginė psichologijos;

- **kultūra ir religija** lietuvių tautos vidaus bei tarptautinių tikslų ir uždavinių realizavimo fone. Taigi S. Šalkauskis kūrė idealistiniu realizmu pagrįstą ugdymo filosofinę pedagogiką, jos sistemą. Į šią filosofinę „universalią“ (M. Karčiauskienė) pedagogiką, kuri sintetiškai filosofiniu požiūriu apima visą žmogaus gyvenimą visais aspektais – žmogaus prigimties, kultūros ir religijos visumą įeina „Bendroji pedagogikos dalis“, „Didaktika“, arba intelektualinio lavinimo mokslas, „Dorinė pedagogika“, arba dorinimo (dorinio auklėjimo) mokslas. Į pedagogikos sistemą S. Šalkauskis įtraukia ir „Fizinio lavinimo mokslą“, arba „Dietetiką“, „Estetinę pedagogiką“, arba estetinio lavinimo mokslą, „Religinę pedagogiką“, arba katechetiką, „Visuomeninį auklėjimą“, kurio pagrindiniai veiksniai: šeima, mokykla, kariuomenė, Bažnyčia, įstatymai, spauda, organizacijos, harmoningas šių visuomeninio auklėjimo veiksnių derinimas (1991, 1992).
Koordinuoti visuomeninį auklėjimą bei tirti švietimo pedagogines problemas turėjo Kultūros akademija, kurią įkurti Lietuvoje kvietė akad. S. Šalkauskis.

S. Šalkauskio filosofinė pedagoginė sistema, drįstame tvirtinti, toli aplenkė savo laiką. Ji yra išsamesnė, nepalyginti damesnė, gilesnė nei dabartinė socialinių mokslų kryptis – edukologija, nes:

- prof. S. Šalkauskis idealistinio realizmo pagrindų siekė apimti ne vien mokyklą, bet ir visuomenę, ypač jaunimą, išskeldamas jam šūkį: „Stebėk – spresk – veik“, t. y. stebėk vi-

suomenės raidą, jei matai trūkumus, spresk, ką daryti, veik, šalink šiuos trūkumus. Nūdienos Švietimo ir mokslo ministerijos dėmesys einant „švietimo horizonto link“ nukreiptas vien į mokyklą su viltimi, kad visuomenė jai padėtų (V. Vėbraitė). Tačiau mokykla yra visuomenės dalis, jos ugdytoja. Mokykla ir visuomenė – vienas organizmas. Visuomenės ugdymas – vienas iš labai svarbių švietimo uždavinių, išskeltų prof. S. Šalkauskio (1992, 2 kn. P. 113–316);

- įgyvendinti mokyklų programas prof. S. Šalkauskis kvietė ne pagal vienašališką pedagoginę tendenciją, neretai propaguojamą dabar, bet „pagal pilnutinio ugdymo reikalavimus (1991, P. 241);

- prof. S. Šalkauskis inicijavo kryptingą savo tautos ugdymą, kaip tai daro prancūzai, lenkai, vokiečiai, rusai ir kt., kvietė palaikyti nutautėjančių vietinių ir išėivių tautinę savimone, tautines aspiracijas, o to vengia daugelis mūsų Lietuvos edukologų;

- profesorius visokeriopai pats diegė pedagogines ir kt., valstybei svarbias idėjas net pačiam prezidentui A. Smetonai, o dabartiniai edukologai vengia pedagoginio švietimo net spaudoje, per radiją ir televiziją;

- vienas iš pagrindinių S. Šalkauskio gyvenimo šūkių – siekti lietuviškos, Rytų ir Vakarų filosofijos, pedagogikos sintezės, o ne keliaklupsčiauti prieš kitų šalių ugdymo filosofijos, pedagogikos vienpuses, netobulas sistemas, o tai būdinga ne vienam iš lyderius taikančiam Lietuvos edukologui. Ir t. t.

S. Šalkauskio filosofinė pedagoginė sistema, universalioji jo pedagogika – unikalus Lietuvos kultūros, švietimo reiškinys, kurį toliau puoselėjant reikia jaunatviškos visų pedagogų energijos, pastangų, paieškų, tyrimų.

LITERATŪRA

1. Assagioli R. Psychosynthesis. New York: Vicing Press, 1965.
2. Assagioli R. The Training of the Will. New York: Vicing Press, 1989.
3. Bitinas B. Ugdymo filosofija. Vilnius: Enciklopedija, 2000.
4. Brown G. I. Human Teaching for Human Learning. New York: The Vicing Press, 1990.
5. Kunzmann P. ir kt. Filosofijos atlasas. Vilnius: Alma littera, 1999.
6. Nodding Nel. Philosophy of Education. Oxford: Westview Press, 1995.
7. Ornstein A. C., Levine D. U. Foundations of Education. Fourth Edition. 1989.
8. Ozmon H. A., Craver S. M. Filosofiniai ugdymo pagrindai. Vilnius: Leidybos centras, 1996.
9. Šalkauskis S. Pedagoginiai raštai. Kaunas: Šviesa, 1991.
10. Šalkauskis S. Raštai, VI. Vilnius: Mintis, 1998.
11. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. Pedagoginės studijos. 1, 2 kn. Vilnius: Leidybos centras, 1992.
12. Šalkauskis S. Jaunuomenė ir gyvoji dvasia. Vilnius, 1990.
13. Šernas V. Individo dvasingumo ugdymas – bendras vidurinių ir aukštųjų mokyklų uždavinys // Acta Paedagogica Vilnensia. Mokslo darbai. T. 6. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999.
14. Vėbraitė V. Švietimo horizonto link // Dialogas. 1999. Nr. 33 (388), 36 (391).
15. World Conference on Higher Education „Higher Education in the Twenty first Century. Vision and Action. Thematic Debate: From Traditional to Virtual. Paris: UNESCO: 5–9 October 1998.

THE PARADIGM OF EDUCATION OF IDEALISTIC REALISM

(Commemorating the 115th Anniversary of Academician Professor S. Šalkauskis)

Vytautas Šernas

Summary

Prof. S. Šalkauskis created an original system of pedagogy and philosophical pedagogy synthesizing the concepts of Eastern and Western philosophy, school and society, nation and all-round education of an individual. Combining the concepts of idealism and realism, S. Šalkauskis inspired the birth of philosophical trend in idealistic education, that is, laid the foundations to the paradigm of education of idealistic realism. The main aim of the paradigm is to form an all-round personality, joining different one-sided pedagogical and philosophical trends, educating active creators of culture, civilization, spirituality, society and Lithuanian nation. Idealistic realism as „the world outlook conditioned in its content and aims, directions and individual mind“ (S. Šalkauskis) is at the top of the hierarchy of concepts: the general ideal of education; connecting individual nature and civilization – the realistic ideal; the humanistic ideal of culture and humanism; the

idealistic and pietal ideal of religion and spirituality.

The article analyzes the new paradigm of education, its aims and objectives, special terminology, models and typical features, emphasizing synthetical analysis of philosophy, idealism and realism. The new paradigm of education, created on the basis of idealistic realism, demonstrates the undeniable advantages of this paradigm from the aspect of ontology, epistemology, axiology and results. The combination of pragmatic and spiritual aims and objectives allows the flexible formation of not only a specialist and a performer, but also an inspired and unselfish professional.

Humanity will eventually destroy itself because of dominating information and knowledge systems, models of knowledge education, proposed by philosophists – realists. Marching into the 21st century, it is necessary to combine realism and idealism, grounding the information-systemic, cultural and spiritual models.

Gauta 2001 06 15

Priimta 2001 12 05